

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXV, св. 1

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појковић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Ремейић, др Живојин Сијанојчић,
др Јелица Сијојановић, др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Анађолиј Турилов, др Викјор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2019

ТИЈАНА В. АШИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за романистику

О АПСТРАКТНИМ УПОТРЕБАМА ЗАМЕНИЧКИХ ПРИЛОГА *ОВДЕ И ТУ*

У овом раду анализирамо апстрактне употребе заменичких прилога *овде* и *ту* у српском језику. Полазимо од њихових примарних спацијалних значења, која показују да је само *овде* прави деиктички израз који уколико је праћен показивањем руком има вредност демонстратива. За разлику од њега, *ту* је израз који се понаша као синтагма са одређеним чланом. Његово значење лако исклизне у апстрактни простор. У својим анафоричким употребама он може да се односи на временски тренутак. Такође показујемо да темпорална употреба прилога *овде* у суштини није чисто темпорална јер се односи на простор ухваћен у једном релевантном тренутку.

Кључне речи: заменички прилози, деикса, анафора, простор, време

1. Увод

У овом раду анализирамо нестандартне, апстрактне употребе заменичких прилога *овде* и *ту*. Полазимо од хипотезе да је *овде* прави деиктички израз, док се *ту* може сматрати еквивалентом синтагме са одређеним чланом.¹ Показујемо такође у чему се разликују њихове спацијане и неспацијалне употребе и под којим условима су оне могуће.

* tijana.asic@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178014, *Динамика сѝрукѝура савременог срѝског језика*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Ово важи за језике који имају члан. У српском се као њихов еквивалент сматра гола именица која се односи на нешто већ познато саговорнику. Упоредити: *Додај ми*

2. ПРИЛОГ *ОВДЕ*

2.1. Стандардне употребе

Прилог *овде* спада у праве деиктичке (контекстуално зависне) прилоге (в. LYONS 1975 и KARLAN, 1989), али за разлику од прилога *јуче* и личне заменице *ја*, који су једнозначни (*јуче* увек упућује на дан пре дана који обухвата моменат говора, а *ја* се увек односи на говорника), он је поливалентан. То значи да у зависности од намере говорника он може имати различите вредности, тј. не мора увек да означава простор у којем се налази говорник. У том смислу *овде* је блиско демонстративима и често означава простор на који говорник показује руком (в. KLEIBER 1995). Ево неколико примера његове употребе:

- (1) Овде је вруће.
- (2) Овде говоримо кинески (на паноу).
- (3) Овде отворите (на паковању кафе)! Овде притисните! (на зиду)
- (4) Ви сте овде (на карти са стрелицом).
- (5) Овде га стави! (са показивањем прстом)

Важно је истаћи да у свим употребама *овде* указује на ограничени простор који контрастира са другим простором (или просторима) представљеним прилогом *ијамо*.

Напоменимо да се величина простора прагматички инферира. Тако *овде* из примера 1) може указивати на собу, регију или цео континент (Африку).

За наш рад битно је да нагласимо да *овде* никада нема анафоричку функцију:

- (6) **Он се њреселио у Париз и овде се дивно осећа.*

2.2. Нестандардна употреба

Поред физичког простора, *овде* може указивати, у својој дискурзивној употреби, и на апстрактан текстуални простор у коме се говорник у метафоричком смислу налази:

- (7) Овде (у овом раду) говорићемо о нестандартним употребама глаголских времена.
- (8) Овде (на овом месту) на тренутак ћемо прекинути причу да бисмо јој се вратили касније.

Постоје случајеви у којима је далеко теже повезати просторну и непросторну употребу овог прилога. Тако у свом раду Ле Драулек (Le чауу (зна се тачно на коју чашу говорник мисли) и *Додај ми једну чауу* (било коју из групе доступних).

DRAOULEC 2018) анализира примере где *овде* (тј. његов француски еквивалент) упућује на тренутак у прошлости:

(9) Године 1945. у једном бомбардовању, Шотокан је потпуно уништен. Овде почиње један мрачан период за мајстора Фунакошија.

Како објаснити ову специфичну употребу? Један од начина је да се прича у метафоричком смислу сматра путем и да се *овде* метонимијски односи на почетак или крај кретања по тој путањи, што одговара идеји момента (*идем*). Али ово објашњење је доста компликовано будући да захтева учешће два когнитивна механизма, метафоре и метонимије.

Друга могућност је да сматрамо да у овој употреби *овде* и даље остаје спацијални прилог, односно да се у горе наведеном примеру он односи на физичко место на којем почиње нови период у животу мајстора Фунакошија.

Да бисмо оборили ову хипотезу, тј. доказали да *овде* није спацијално, треба да сагледамо примере у којима је потпуно искључено да се он односи на неко место и где може да има искључиво темпоралну вредност. Покушали смо да смислимо такав пример. Узмимо следећи случај:

(10) ? Петар није могао нигде да се настани. Он је путовао, мењао континенте и земље. Где је он био 1926, о томе не знамо ништа, али овде почиње најсрећнији период у његовом животу.

(11) ? Где је тачно била моја мајка 14. новембра 1928? Никад нисам са сигурношћу сазнао, али знам да се овде завршава врло мрачан период њеног живота.

Сматрамо да су наведени примери недовољно прихватљиви. Међутим, ако у њима поменемо неко прецизно место, ове реченице постају природније:

(8') Петар није могао нигде да се настани. Он је путовао, мењао континенте и земље. Године 1926. настанио се у Мексику. Овде почиње најсрећнији период у његовом животу.

(9') ? Где је тачно била моја мајка 14. новембра 1928? Она ми је на крају признала да је била у Паризу. Овде се завршава врло мрачан период њеног живота.

С друге стране, чини се да спомињање места, без временске одредбе, није довољно да се употреби *овде* које се односи на темпорални сегмент:

(12) Париз поседује старе римске остатке Лутемцијанске арене, овде почиње један заиста мрачан период у мом животу.

Да би реченица била прихватљива, она мора да садржи временску одредницу: тренутак у коме је ситуиран спацијални антецеденс.

(13) Тринаести арондисман био је у дану победе у неописивом стању. Овде почиње најсрећнији период у мом животу.

Дакле, може се закључити да је улога прилога *овде* да упути на уведени спацијални појам који је ухваћен у одређеном релевантном тренутку.

Сама реченица са *овде* има дискурзивну функцију коментара: аутор интервенише на свом тексту и комуницира са читаоцем. Као да његово приповедање упућује на неку сцену (на место на које је реферисано у одређеном тренутку), која се посебно истиче и важна је за даљи след догађаја (утисак који се код читаоца јавља је да се приповедачево око зауставља над сценом из неког филма). То је обично тренутак кад нешто почиње или се завршава; другим речима, тренутак промене стања ствари у јунаковом животу.

Напоменули бисмо да овај поступак није могућ са деиктичким временским прилогом *сада*, који никада нема демонстративну функцију, те никад не служи да се њиме укаже на неки посебан тренутак. Он у својој нестандартној употреби упућује на тренутак нечије туђе садашњости (*сада* одговара моменту унутрашњег говора смештеном у прошлости, из чије перспективе књижевни јунак сагледава своју прошлост и будућност), чиме се ствара било ефекат слободног индиректног говора (в. BANFIELD 1982; CORBLIN et AŠIĆ in print), било ефекат приповедачевог присуствовања догађајима, чиме се ствара живост и веродостојност у приповедању:

(14) Сада је могла да одахне. Он ће се ускоро вратити кући!

(15) Некада брбљива и енергична, сада је одавала утисак тихе и повучене особе.

У првом примеру приповедач преноси јунакињине мисли, а у другом описује утисак који је на њега оставила јунакиња у два различита тренутка приповести.

Разлике у понашању прилога *овде* и *сада* потичу из суштинске онтолошке разлике између тродимензионалног простора и једнодимензионалног времена, те разлика у нашој перцепцији ова два феномена.

3. Прилог *ту*

3.1. Стандардне употребе прилога *иу*

У својој студији о заменичким прилозима Пипер (Пипер 1988) објашњава да значењска опозиција између прилога *овде* и *иу* постаје релевантна само уколико контекст обезбеди елемент на коме може да почива опозиција *централно* – *периферно*:

(16) Ставићемо један букет овде, на мој сто, а други ту, на твој сто, а трећи тамо, на његов сто.

Други лингвисти наводе да између ова два прилога нема суштинске разлике у значењу (Тополињска 1977), док у својим радовима С. Кордић показује да је у одређеним контекстима он синоним прилога *ѿамо* (Kordić, 2003).

У нашим радовима (Corblin et Ašić, 2017) полазимо од хипотезе да *тју* није деиктичка реч, већ да по својој природи има функцију израза са одређеним чланом. Доказ за то је да поседује све врсте употреба које имају одређени изрази: строгу анафоричку, слабу анафоричку (релациону) и идиоматску.

У строгој анафоричкој употреби *тју* се односи на претходно уведено место:

(17) Отишао је у Париз и ту упознао љубав свог живота.

Код слабе анафоричке употребе немамо изречени антецеденс, али се подразумева да саговорник зна на које место се односи *тју*:

(18) Да ли ти је ту удобно? Ако није, седи на кревет.

Код идиоматске² употребе *тју* се везује на место на којем се субјекат по својој природи или функцији³ налази, а то може бити било кућа, било радно место.

(19) Директор данас није ту. Дођите сутра.

(20) Јеси ли ту послеподне? Хоћу нешто да ти донесем.

Када значењски елемент спацијалности ослаби, *тју* означава присуство или доступност, а када се појам простора потпуно изгуби, добијамо значење постојања (пример 24 и 25):

(21) За тебе ћу увек бити ту.

(22) Ту сам за све додатне информације.

(23) Кад мачка није ту, мишеви коло воде.

(24) Учитељи су ту (постоје) да васпитавају децу.

(25) Полиција је ту (постоји) да нас штити.

² Под идиоматском употребом сматрамо ону у којој се *тју* не односи на неко место одређено контекстом, већ на субјектово радно место или место где станује. Дакле, идиом *битии тју* значи „бити на радном месту“ или „код куће“.

³ Ова употреба прилога *тју* блиска је употребама именица са slabим одређеним чланом у значењу обављања неке друштвено детерминисане активности. Упореди:

Душан иде у школу. (у значењу: *Душан је ученик*)

Душан данас иде у једну школу. Ваљда ће ѿамо усјеићи да ѿрода неколико својих књига (Ašić et Corblin, 2014).

Напоменимо да се овакве идиоматске конструкције јављају и са неживим субјектима, где *īu* означава присуство на уобичајеном или предвиђеном месту, односно месту где субјекат врши своју функцију:

(26) Отворио сам машину. Веш није ту.

(27) Лифт је ту. Отвори врата!

Да је у примеру (27) употребљен прилог *овде*, добили бисмо значење „на овом месту у згради“, док у горе наведеном примеру имамо значење: лифт је на месту на којем се може користити, тј. ући у њега (на спрату где се налазе говорник и саговорник).

3.2. Неспацијална употреба прилога *īu*

За наше истраживање битна су запажања С. Кордић, која у својим радовима (Кордић 2003, 2007) наводи да можемо разликовати три типа анафоричне употребе речи *īu*:

а) *īu* се односи на простор већ уведен дискурсом;

б) *īu* се односи на већ поменућу ситуацију;

в) *īu* уводи метатекстуални комплемент (и значи „на овом месту у приповедању“).

Само у случају под а) могуће је *īu* заменити прилогом *īамо*.

(28) Отишао је у Париз и ту/тамо упознао љубав свог живота.

(29) Кажеш, он више не излази с Мајом. И шта ти је ту чудно?

(30) Превише се задужио: ту му нико не може помоћи.

(31) Његов слаби гласић није допирао до џинова око њега. Ту/овде/*тамо се прича прекида.

Ови примери показују да прилог *īu* релативно лако напушта своју примарну спацијалну употребу и постаје анафорична реч за позивање на језички већ уведени елемент, који може бити и апстрактне природе. Ово је потпуно у складу са општеважећом локалистичком хипотезом (Ашић 2008), по којој се апстрактна значења речи изводе из њихових примарних, просторних значења. Управо из тог разлога не чуди што се као антецеденс за овај заменички прилог могу наћи и временске одредбе:

(32) Кад је имао 14 година, почео је да тренира карате и ту се његов живот сасвим променио.

(33) Једног дана упознао је једног будистичког монаха и ту је схватио да његов живот треба да крене у сасвим другом правцу.

У наведеним примерима *īu* је синонимично са временским прилогом *īада*.

Ту у метафоричком смислу може да означи и временску или квантификативну проксималност:

- (34) Пролеће је ту, иза ћошка.
 (35) Ако није завршила факултет, онда је ту негде.
 (36) Њих двојица су ту по висини.
 (37) За та кола треба ти ту (око) 4000 евра.

У својој студији о прилогу *ијамо* Д. Кликовац (2018) показује да он може имати и временску употребу, тј. означавати темпоралну дисталност (*видећемо се њек ијамо у септембру*). Ипак он не може имати анафоричку употребу, већ се искључиво јавља праћен временском одредбом која га спецификује.

Сам прилог *ију* може у процесу граматикализације да постане речца за изражавање негодовања због саговорниког лошег понашања и то у реторским питањима:

- (38) Шта се ту дереш ко неки јунац?!
 (39) Ма што се ту правиш важан?! До јуче си се крио иза мамине сукње.

Има ли ова упореба речце *ију* везе са стандардним употребама прилога *ију*? Одговорићемо да има, јер се *ију* односи на контекст у којем се врши непримерена радња.

То јасно показује следећи пример:

- (40) Шта сте се ту разгаламили? Није вам ово утакмица, ово је позориште.

Наиме, у позоришту, за разлику од спортских терена, не сме се гласно говорити и коментарисати представа.

4. ЗАКЉУЧАК

Прилог *овде* је прави деиктички израз који се често јавља и као демонстратив. Он не напушта сасвим свој спацијални домен чак и када је употребљен у наизглед темпоралном значењу: тада се односи на просторни сегмент ухваћен у једном релевантном тренутку. За разлику од њега, прилог *ију* понаша се као синтагма са одређеним чланом и лако добија неспацијално значење (што је у складу са Локалистичком хипотезом). Када је процес граматикализације изведен до краја, онда *ију* постаје прагматичка речца за изражавање негодовања.

Цитирана литература

Кликовац, Душка. „О систему заменичких прилога за место у српском језику: прилог *ијамо*“. У: Љиљана Бајић (ур.). *Српска славистика*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018.: стр. 125–139.

- КОРДИЋ, Сњежана. „Прилози овд(ј)е/ту/тамо/онамо/овуда/туда/онуда“. *Јужнословенски филолог* LIX (2003): стр. 81–103.
- ПИПЕР, Предраг. *Заменички њрилози у српскохрватском, руском и њолском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1988.
- ТОПОЛИНСКА, Зузана. „Семантичка и синтаксичка дистрибуција заменичких коре-на т-, об-, он- у српскохрватском језику“. *Зборник Научног сасиџанка слави-сиџа у Вукове дане* (1977): стр. 297–305.
- АШИЋ, Тижана. *Espace, temps, prépositions*. Genève: Droz, 2008.
- АШИЋ, Тижана et Francis Corblin. “Telic definites and their prepositions: French and Serbian“. in ed by Aguilar-Guevara, Ana, Bert Le Bruyn and Joost Zwarts: *Weak Referentiality*, John Benjamins, 2014: pp. 183–212.
- BANFIELD, Ann. *Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1982.
- BUHLER, Karl. *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Frankfurt/Mein: Ulstein GmbH, 1978.
- FILLMORE, Charles. “Towards a descriptive framework for spatial deixis“. In: R. J. Jervella & W. Klein (eds.). *Speech place and action*. London: Wiley&Sons, 1982.
- KAPLAN, David. *Demonstratives*. In: Joseph Almog, John Perry, Howard Wettstein (eds.). *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- KLEIBER, Georges. “D’ici à là et vice versa: pour les aborder autrement“. *Le Gré des Langues* 8 (1995): p. 8–27.
- KORDIĆ, Snježana. *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
- CORBLIN, Francis et Tijana Ašić. “Une nouvelle approche de l’opposition *ici/là* et *ovde/tu*“. *Travaux de linguistique*, University of Gent (2017): p. 29–49.
- CORBLIN, Francis et Tijana Ašić. (in print), *Là, ici, maintenant* et l’opposition espace/temps, *Actes du colloque Chronos*, Université de Neuchatel, *Revue de linguistique*, Presse universitaire de Strasbourg.
- LYONS, John. “Deixis as the source of reference“. In: E. Keenan (ed.). *Formal semantics of natural language*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975: p. 61–83.
- Le DRAOULEC, Anne. “Ici commence le court bonheur de ma vie : *ici* temporel dans la narration“. *Travaux de linguistique*, University of Gent (2018): p. 38–50.

Тижана В. Ашич

АБСТРАКТНЫЕ УПОТРЕБЛЕНИЯ НАРЕЧИЙ *ОВДЕ* И *ТУ* В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В данной работе осуществляется анализ абстрактного употребления местоименных наречий *овде* и *џу* в сербском языке. Автор исходит из их первичных пространственных значений, указывающих на то, что только *овде* является настоящим дейктическим словом, которое, в случае сопровождения жестом руки,

становится демонстративом. В отличие от него, слово *тју* ведет себя как словосочетание с определенным членом. Его значение достаточно легко переходит в абстрактное пространство. В своих анафорических употреблениях оно может относиться к моменту времени. Автор указывает и на то, что темпоральные употребления наречия *овде* в действительности не являются чисто темпоральными, поскольку относятся к пространству, схваченному в один существенный момент.

Ключевые слова: местоименные наречия, дейксис, анафора, пространство, время

Tijana V. Ašić

THE ABSTRACT USAGES OF THE ADVERBS *OVDE* (*HERE*) AND *TU* (*TAMO*)

S u m m a r y

The aim of this paper is to account for the abstract usages of the pronoun adverbs *ovde* (*here*) and *tu* (*there*) in Serbian. We start with the analysis of their basic spatial meanings which show that *ovde* is a true deictic expression that, if it is accompanied with the act of showing, can obtain the value of a demonstrative. On the contrary, *tu* behaves as a noun phrase with the definite article. Its spatial meaning is easily transformed into the abstract one. We also show that the temporal usage of *ovde* is not completely temporal because it denotes the space captured in one relevant moment.

Keywords: pronoun adverbs, deixis, anaphora, space, time